

ARTYKUŁY

Marek Adamczewski
(Uniwersytet Łódzki)*

ORZEŁ BIAŁY Z 1 VIII 1919 ROKU – IDEALNY WZÓR POLSKIEGO ORŁA PAŃSTWOWEGO CZY „HERALDYCZNE NIESZCZĘŚCIE”? UWAGI NA MARGINESIE INICJATYWY OBYWATELSKIEJ W SPRAWIE PRZYWRÓCENIA „TRADYCYJNEGO” HERBU RZECZYPOSPOLITEJ

Streszczenie. 1 sierpnia 1919 r. Sejm Ustawodawczy przyjął ustawę o polskich godłach państwowych. Posłowie w trakcie obrad parlamentarnych zgłosili szereg wątpliwości w sprawie formy Orła Białego przedłożonego do poselskiej akceptacji. Pomimo zastrzeżeń i wątpliwości Sejm przyjął zgłoszoną regulację. Ustawa z 1919 r. nie zakończyła dyskusji na temat polskich znaków państwowych, a jedynie wprowadziła znak tymczasowy i zapowiedziała jego uszczegółowienie.

Godło przyjęte 1 sierpnia 1919 r. było jednym z trzech znaków w grupie ważnych orłów rywalizujących u progu II Niepodległości o miano godła państwowego. Dwa pozostałe godła – orzeł Kazimierza Kierskiego z początku 1917 r. lub nawet z końca 1916 r. i orzeł Bronisława Gembarszewskiego z początku 1917 r. – w różnym czasie pełniły funkcje polskich znaków przedpaństwowych, a nawet funkcje polskich znaków państwowych po 11 listopada 1918 r.

Orzeł z sierpnia 1919 r. sylwetą odwoływał się do tradycji polskich znaków państwowych z końca XVIII i XIX w. Wyrażał ciągłość państwa i akcentował przywiązanie twórców godła do tradycji powstania listopadowego i – werbalnie – do herbu ustanowionego przez Sejm i Rząd Narodowy na początku 1831 r. Słuszne założenie o zachowaniu ciągłości z decyzjami władz powstańczych z 1831 r. jednakowoż nie zostało w 1919 r. dobrze zrealizowane. Orzeł z sierpnia 1919 r. był inny od orła z 1831 r., a także został gorzej od niego narysowany. Z tego powodu podjęte zostały prace, które finalnie przynieść miały lepszy wzór godła.

Od sierpnia 1919 r. w Ministerstwie Sztuki i Kultury, a następnie w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przygotowywano nowe wersje godła Rzeczypospolitej. Prace nadzorowane przez aparat państwowourzędniczy II Rzeczypospolitej zmierzały do stworzenia znaku, który stylizacją nawiązywałby do godła z sierpnia 1919 r. Równoległe do prac ministerialnych czołowi graficy ówczesnej Polski opracowywali własne Orły Białe, często wzorując się na orłach jagiellońskich. Na uwagę zasługują prace prof. Zygmunta Kamińskiego i Zofii Trzcieniej-Kamińskiej. Zaprojektowane przez nich w 1924 i 1925 r. orły zainteresowały rządzących Polską po zamachu majowym z 1926 r. i rządzący ci zlecieli w 1927 r., aby prof. Kamiński przygotował wzór nowego herbu Rzeczypospolitej.

Orzeł Biały prof. Z. Kamińskiego z 1927 r. formą odbiegał od wzoru z sierpnia 1919 r., a jakością wykonania wyraźnie przewyższał dotychczasowe godło. Kontrowersje wzbudziła zmiana korony

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, Katedra Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii, e-mail: ada.marek@interia.pl.

na głowie orła. W miejsce korony zamkniętej prof. Kamiński wprowadził koronę otwartą. Dla polityków i dla zwolenników ugrupowań prawicowo-narodowych taka korekta – szczególnie, że nastąpiła po zbrojnym zamachu stanu w maju 1926 r. i bez udziału parlamentu – była nie do zaakceptowania.

Dyskusja wywołana zmianą formy korony, czy szerzej – zmianą formy polskiego orła państwowego w 1927 r. trwa do dziś. Heraldycy i politycy spierają się, czy w herbie Rzeczypospolitej powinna być korona otwarta, czy też korona zamknięta, a politycy prawicowo-narodowi podpowiadają, że Rzeczypospolitej należy przywrócić jej tradycyjne godło, a tym tradycyjnym godłem – według polityków prawicowo-narodowych – jest orzeł z sierpnia 1919 r.

Odpowiedź na pytanie o właściwą formę polskiego orła państwowego, a także o rodzaj jego korony nie jest łatwa. Źródła (w tym przypadku analizowane były królewskie pieczęcie) sugerują odpowiedź. W długim trwaniu, w okresie przedzoborowym polski orzeł ukoronowany był koroną otwartą. Ponadto w 1831 r. Sejm powstańczej Polski i jej rząd zgodnie przyjęli herb z orłem „jagiellońskim” ukoronowanym także koroną otwartą. Korona zamknięta na głowie orła na pieczęciach pojawiła się w okresie panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Była popularna w przedstawieniach polskiego orła w XIX w. i ta dziewiętnastowieczna tradycja korony zamkniętej wpłynęła na treść dwudziestowiecznej dyskusji o godle Rzeczypospolitej.

Słowa kluczowe: Orzeł Biały, heraldyka, herb Rzeczypospolitej/herb Polski.

W połowie listopada 2018 r. w środkach szczególnie masowego przekazu (tj. w Internecie) pojawiła się informacja o projekcie obywatelskim w sprawie – jak rzecz ujmują członkowie grupy inicjatywnej projektu – przywrócenia Rzeczypospolitej jej „tradycyjnego” herbu. Za „tradycyjny” herb Rzeczypospolitej zwolennicy zmiany formy herbu uważają Orła Białego z ustawy z 1 sierpnia 1919 r., czyli polskiego orła państwowego ukształtowanego w ramach zwyczaju heraldycznego właściwego dla końca XVIII i XIX w., tj. orła heraldycznego, ale o sylwecie silnie odwołującej się do wyobrażenia orła naturalnego¹. Przywrócenie Rzeczypospolitej „tradycyjnego” polskiego herbu państwowego – tj. godła z 1 sierpnia 1919 r. – miałyby nastąpić – według uczestników przywołanego projektu – 1 sierpnia 2019 r., czyli w setną rocznicę uchwalenia pierwszej w II Rzeczypospolitej regulacji prawnej dotyczącej polskich godeł państwowych. Członkowie grupy inicjatywnej projektu, wnosząc o przywrócenie Rzeczypospolitej jej orła z 1 sierpnia 1919 r., zachęcają jednocześnie Polaków, aby ci odrzucili Orła Białego z 13 grudnia 1927 r. Orzeł Biały z grudnia 1927 r. według zgodnych opinii polityków prawicowo-narodowych (sformułowanych jeszcze w międzywojniu, a powtórzonych m.in. w 1990 r. i w 2018 r.) nie wyraża bowiem wszystkich ideałów i komunikatów,

¹ „Naturalna” stylizacja godła nie jest właściwa dla „żywej” i „dobrej” heraldyki średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych. Tworzenie herbowych godeł zbliżonych do rzeczywistego wyglądu „heraldyzowanych” przedmiotów, budowli, zwierząt czy też postaci było typowe dla heraldyki XVIII i XIX w. Wówczas funkcja rozpoznawcza herbu (czytelność uproszczonego godła kontrastowo zestawionego z kolorystyką tarczy) utraciła znaczenie, a ważna stała się dekoracyjność znaku.

które – według ich opinii – powinny zostać symbolicznie zapisane w polskim herbie państwowym². Dla polityków, działaczy i dla zwolenników ugrupowań prawicowo-narodowych szczególne znaczenie miała i ma kwestia jednoczesnego podkreślenia w herbie Rzeczypospolitej **suwerenności państwowej i suwerenności narodowej**, co szczególnie dobrze – ich zdaniem – realizowała zamknięta korona w herbie z sierpnia 1919 r.³ W dyskusji nad symbolicznym przesłaniem korony zamkniętej i zwieńczonej krzyżem na kuli *Uniwersum* przytaczane były i są argumenty zawarte w uzasadnieniu do rozporządzenia Augusta Zaleskiego, Prezydenta Rzeczypospolitej na uchodźstwie, który w 1956 r. znowelizował rozporządzenie z 13 grudnia 1927 r. i zmienił koronę otwartą polskiego orła państwowego na koronę zamkniętą⁴. Ważne argumenty w sprawie zarówno przywrócenia Rzeczypospolitej orła z 1 sierpnia 1919 r. jak również w sprawie przywrócenia orła z 13 grudnia 1927 r. wypowiedziane zostały w Sejmie 9 lutego 1990 r. podczas dyskusji nad nowelizacją ustawy o godle Rzeczypospolitej⁵.

Wówczas po raz pierwszy posłowie Rzeczypospolitej mogli wymienić w parlamencie opinie na temat walerów obu wzorów herbu Polski – orła z 1919 r. i orła z 1927 r. Szkoda, że do takiej wymiany poglądów nie doszło w 1927 r., czyli w czasie, gdy autorytarna władza II Rzeczypospolitej decydowała o formie naczelnego znaku Polaków. Z perspektywy czasu i po ponad już dziewięćdziesięcioletniej refleksji na formą wówczas przyjętego godła **nie można powiedzieć, że w grudniu 1927 r. rządzący Polską zdecydowali** w sprawie polskiego herbu państwowego zupełnie **źle**.

Propozycja odrzucenia obecnego godła Rzeczypospolitej wydaje się jeszcze bardziej kontrowersyjna od decyzji w sprawie przyjęcia przez Polskę nowego wzoru Orła Białego, choć obie propozycje – odrzucenie „starej” wersji herbu (1927 r.) i przyjęcie „nowej” wersji herbu (1919 r.) – zawarte są – co oczywiste

² [...] *Orzeł* [...] (z 1927 r. – M.A.) *wprowadzie symbolizuje suwerenność państwową* [...], *lecz nie symbolizuje suwerenności narodowej i ustroju demokratycznego. Orzeł z koroną wg wzoru z 1927 roku, został wprowadzony po zamachu majowym w 1926 roku – zamachu stanu na legalne i demokratycznie wybrane władze RP, wprowadzającego rządu autorytarne nad narodem polskim* [...] – *Stronnictwo Narodowe przeciw symbolowi Orła z 1927 r.*, „*Życie Warszawy*” 1990, nr 12, s. 4; L. Pułdowski, *Orzeł Biały odzyskał koronę*, „*Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*” 1990, nr 3, s. 25.

³ R. Bender, „*Tylko pod tym znakiem...*”, „*Ład*”, 11 III 1990 r.

⁴ [...] *Za umieszczeniem krzyża na koronie Orła Białego przemawiają także względy religijno-uczuciowe. Dla uzewnętrznienia głębokiego przywiązania Narodu Polskiego do wiary chrześcijańskiej należy umieścić w godle państwowym Rzeczypospolitej Polskiej znak Krzyża w Koronie Orła Białego* – Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 XI 1956 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 13 XII 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach przez dodanie Krzyża w Koronie 1956, „*Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*” (Londyn), 1956, nr 3, poz. 1, s. 29; A. Urban, *Z polskiego Londynu. Krzyż na koronie*, „*Ład*”, 1 VII 1990 r.

⁵ *Sprawozdanie stenograficzne z 21. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. 9 II 1990 r.* Warszawa 1990, szp. 7–25.

– w jednym pakiecie. Orzeł z 1927 r. – godło o pewnych błędach heraldycznych, ale o monumentalnej i „mocarstwowej” formie – przez ostatnich 90 lat towarzyszył Polakom w trudnych momentach historii narodu i państwa, tj. w czasach drugiej wojny światowej, w latach ograniczonej suwerenności i wreszcie w chwili odzyskiwania państwowej wolności w 1989 i w 1990 r. Ta emocjonalna i historyczna już wartość polskiego orła państwowego z grudnia 1927 r. z jego późniejszymi zmianami nie została dostrzeżona przez wnioskujących o zmianę godła lub też – co gorsza – została przez nich dostrzeżona, ale zignorowana. Współczesne spory o formę polskiego godła państwowego mają swoje korzenie w II Rzeczypospolitej i w wówczas podejmowanych decyzjach w sprawach naczelnego znaku Polski.

Władze i urzędy w ciągu 20 lat istnienia II Rzeczypospolitej posługiwały się generalnie kolejno dwoma herbami. Pierwszy herb powstał w sierpniu 1919 r. i został odrzucony w grudniu 1927 r. z powodu błędów heraldycznych, nieprofesjonalnego opracowania formy, a także po zakwestionowaniu części jego przesłania symbolicznego. Drugi herb II Rzeczypospolitej – orzeł z grudnia 1927 r. – został opracowany na podstawie projektu prof. Zygmunta Kamińskiego. Orła z 1927 r. przyjęto w okolicznościach kontrowersyjnych, w procedurze niewłaściwej dla ustanawiania symbolu państwowego, konfliktującej aktywnych uczestników życia publicznego. Ponadto pewne szczegóły drugiego godła II Rzeczypospolitej prowokowały do dyskusji, czy nawet skłaniały do gorącego protestu. Jednakowoż już cała forma orła z 1927 r. była „przejrzysta”, a jego przesłanie symboliczne – raczej wdzięczne.

Rodzi się więc pytanie, dlaczego wzór polskiego orła państwowego z sierpnia 1919 r. – wzór zły, negatywnie oceniany przez większość heraldyków i historyków międzywojnia – jest dla części aktywnych politycznie Polaków ciągle atrakcyjny i w określonych momentach życia Narodu przywoływany jako „tradycyjne” godło Rzeczypospolitej, które powinno triumfalnie powrócić „na polskie sztandary”. Odpowiedź na tak postawione pytanie musi zawierać trzy komponenty. Są nimi: 1) refleksja nad ogólną i szczegółową symboliką orła z sierpnia 1919 r. oraz nad jego genezą, 2) ocena treści i okoliczności wprowadzenia orła z grudnia 1927 r. w oczywistej opozycji do orła z sierpnia 1919 r. oraz 3) uwagi na temat heraldyki i reguł rządzących heraldyką, które dostępne (a raczej niedostępne) są współczesnym admiratorom Orła Białego z sierpnia 1919 r. Ponieważ zagadnienie trzecie nie należy – w części dotyczącej heraldycznej wiedzy polityków – do obszaru badań historycznych, to w dalszym tekście ten wątek zostanie zminimalizowany. Na szerszym marginesie tu prowadzonych rozważań zanotuję uwagi o orłach, które przygotowane zostały w międzywojniu, aby zastąpić zupełnie nieudanego orła z sierpnia 1919 r., a genetycznie były z nim związane.

Aktywność grupy obywateli w sprawie przywrócenia „tradycyjnego” godła Rzeczypospolitej z 2018 r. wiązać należy z pracami, które ostatnio podjęte zostały

w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego w celu poprawienia ustawy o godle Rzeczypospolitej, a także w celu skorygowania niektórych szczegółów współczesnego Orła Białego. Korekta wzoru orła – przez niektórych publicystów nazywana „liftingiem” herbu – przeprowadzona ma być przy okazji przetwarzania polskiego orła „analogowego”, orła *de facto* pozostającego ciągle w technice graficznej właściwej dla 1927 r., w orła „cyfrowego”, czyli w orła odważnie wchodzącego w XXI w. i otwartego na najnowsze technologie przetwarzania i reprodukcji obrazów. Inicjatywa Ministerstwa w sprawie drobnych zmian w rysunku Orła Białego ośmieliła admiratorów orła z sierpnia 1919 r. do zgłoszenia propozycji idącej w sprawie herbu III Rzeczypospolitej zdecydowanie dalej.

Inicjatywę z 2018 r. w sprawie przywrócenia w 2019 r. Rzeczypospolitej orła z sierpnia 1919 r. zestawzić można z aktywnością posłów Marka Jurka, Jana Łopuszańskiego i Stefana Niesiołowskiego z 9 lutego 1990 r., tj. z debaty nad nowelizacją ustawy o godle Rzeczypospolitej⁶. Wymienieni posłowie uznali, że herbem odrodzonej III Rzeczypospolitej nie powinien być orzeł w koronie otwartej. Zaproponowali, aby posłowie przychylnie spojrzeli na orła z sierpnia 1919 r. i tego orła uznali za znak III Rzeczypospolitej. S. Niesiołowski orła z sierpnia 1919 r. nazwał nawet „orłem niepodległości”.

Interesujący wywód w sprawie przesłania symbolicznego krzyża w polskiej heraldyce państwowej i w życiu publicznym podczas przywołanego posiedzenia Sejmu przedstawił poseł M. Jurek. Mówił o oczywistych związkach krzyża z chrześcijaństwem i tym samym z wiarą większości Polaków. Zwrócił także uwagę na szereg niereligijnych – jego zdaniem – odniesień symbolicznych krzyża. Krzyż połączony z koroną – co oczywiste – zajął w wypowiedzi M. Jurka ważne miejsce. Poseł utrzymywał, że królewska

[...] korona symbolizowała suwerenność władzy zwierzchniej, krzyż zaś przypominał, że ponad władzą państwową, ponad władzą ludzką jest pewien wyższy porządek moralny [...].

W tak zbudowanym wywodzie krzyż przedstawiony został jako symbol [...] wyższego porządku moralnego [...], a porządek ten był niekoniecznie zakotwiczony w religii. M. Jurek w sprawie korony zamkniętej wsparł S. Niesiołowskiego, który – uchylając się od dyskusji na temat religijnych skojarzeń krzyża na koronie zamkniętej – dowodził wyższości jagiellońskiego Orła Białego z czasów Zygmunta Starego, ukoronowanego koroną zamkniętą na polu tarczy, nad innymi orłami, w tym nad orłem prof. Z. Kamińskiego z 1927 r. S. Niesiołowski zauważył także, że orła zygmuntońskiego wykorzystywały władze i urzędy odradzającego się państwa polskiego w listopadzie 1918 r., w chwili „listopadowego cudu”, tj. zmartwychwstania Polski. Wydawać się mogło, że po tej

⁶ *Sprawozdanie stenograficzne z 21. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej...*, szp. 7–25.

obserwacji poseł zaproponuje, aby herbem Rzeczypospolitej w 1990 r. został królewsko-polski orzeł Bronisława Gembarzewskiego. Jednakowoż w konkluzji posłowie usłyszeli wniosek o przywrócenie Rzeczypospolitej orła z 1919 r. – [...] *orła niepodległości* [...], a „orłem niepodległości” z 1919 r. był w istocie orzeł z XVIII i z XIX w.

Wybór orła z końca XVIII w., którego forma ewoluowała przez cały XIX w., na godło Rzeczypospolitej odrodzonej w listopadzie 1918 r., a także wcześniejsze wykorzystywanie orła z XIX w. w mniej lub bardziej oficjalnych i urzędowych manifestacjach w czasach szczególnego wzmożenia patriotycznego w latach Wielkiej Wojny można zrozumieć i logicznie uzasadnić. Ewolucyjna zmiana formy wszystkich składników herbu w długim trwaniu w sposób czytelny wyraża, czy też realizuje ważną zasadę heraldyczną, tj. zasadę ciągłości godła, a – w rozważaniach o heraldyce państwowej – uwypukla tradycję heraldyczną każdego państwa, w tym także – oryginalną tradycję heraldyczną Rzeczypospolitej. Decyzje z sierpnia 1919 r. prowadziły (przynajmniej intencjonalnie) do odtworzenia w odrodzonym państwie znaku z jego najbliższej przeszłości, a tym znakiem dla II Rzeczypospolitej był herb związany z powstaniem listopadowym, ale także z innymi wydarzeniami z XIX w., w tym np. z epoką napoleońską i z powstaniem styczniowym. Powrót Orła Białego z końca XVIII i XIX w. w sierpniu 1919 r. (obok trwania formy znaku) miał podkreślać pewien aspekt politycznego odtworzenia państwa polskiego. Elity II Rzeczypospolitej, przyjmując ostatni znak I Rzeczypospolitej wykorzystywany także w okresie zaborowym, wskazywały na ciągłość państwową Polski, na jej odrodzenie, a nie na stworzenie.

W związku z intencją, która zdecydowała o wyborze polskiego orła z końca XVIII i XIX w. na herb odrodzonego państwa, streszczoną wyżej, nie należy (za bardzo) krytykować ówczesnego prawodawcy, choć też nie można go za podjęte wówczas decyzje (za bardzo) chwalić. Należy pamiętać, że katalog możliwych rozwiązań w sprawie formy Orła Białego u progu II Niepodległości był obszerny, a okoliczności pozwalały władzy – „czynnikiem miarodajnym” – na dowolne kształtowanie jego formy. Orzeł z sierpnia 1919 r., czyli „orzeł powstania listopadowego” przez pewien czas, tj. do wydania regulacji z 1 sierpnia 1919 r. godnie rywalizował z zupełnie udaną wersją orła królewsko-polskiego ze stycznia 1917 r., odwołującą się do heraldycznej tradycji polskiego Renesansu, Złotego Wieku, czyli do herbów Korony dwóch Zygmuntów i Stefana Batorego, choć ułomnie narysowaną przez B. Gembarzewskiego⁷ (il. nr 1). Także w styczniu 1917 r. do polskiej symboliki przedpaństwowej wprowadzony został wzór orła, który w literaturze nazywany jest orłem kazimierzowsko-jagiellońskim prawników warszawskich⁸. W tym przypadku twórcom znaku chodziło o stworzenie

⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Tymczasowa Rada Stanu w Warszawie, sygn. 95. Protokół Wydziału Wykonawczego od I do XL. Protokół posiedzenia z 9 II 1917, s. 120.

⁸ W styczniu 1917 r. w czasie prac nad Orłem Białym dla prawników warszawskich ich uczestnicy deklarowali, że przygotowywany orzeł będzie nawiązywał do [...] *przewspianalego orła jagielloń-*

godła symboliczne odwołującego się do drugiej ważnej tradycji państwa polskiego, tj. do średniowiecznej Polski Kazimierza Wielkiego, Władysława Jagiełły, ale także do czasów Władysława Opolczyka i innych Piastów z książęcych linii Mazowsza i Śląska. Ta druga propozycja, czyli symboliczne powiązanie odradzającej się Polski z Kazimierzem Wielkim i przede wszystkim z Władysławem Jagiełłą została zgłoszona przez Kazimierza Kierskiego, a w formie wyobrażenia napieczętnego pieczęci prawników warszawskich została opracowana przez Ignacego Łopieńskiego⁹ (il. nr 2). Orzeł Biały K. Kierskiego z początku stycznia 1917 r., podobnie jak orzeł B. Gembarzewskiego z tego samego okresu, pomimo właściwej deklaracji w sprawie odniesienia symbolicznego znaku do polskiej heraldyki Jagiellonów nie został narysowany poprawnie. Wstępnie można przyjąć, że próby utworzenia godła II Rzeczypospolitej podejmowane przed listopadem 1918 r. zakończyły się niepowodzeniem w związku z błędami popełnionymi na etapie realizacji plastycznej herbu, a nie etapie wyboru odwołania symbolicznego.

Pomimo możliwej do zaakceptowania przez heraldyków „zwycięskiej” koncepcji zbudowania godła w nawiązaniu do ostatnich znaków niepodległej Rzeczypospolitej, tj. znaków z XVIII czy z XIX w. – a przede wszystkim do znaku powstania listopadowego – rozwiązanie z 1 sierpnia 1919 r. budzi zasadnicze zastrzeżenia. W sierpniu 1919 r. autorzy ustawy o godłach Rzeczypospolitej przygotowali wzory klasycyzującego orła z XVIII w. po licznych jego korektach i przeróbkach z XIX w. w sposób zupełnie niewłaściwy. Orzeł z sierpnia 1919 r. utracił swą (zawsze dyskusyjną) urodę właściwą dla orłów osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych, a do tego wkreślony został nieprecyzyjnymi liniami. Błędów popełnionych na etapie projektowania wzoru Orła Białego z sierpnia 1919 r. nie można wytłumaczyć, czy też usprawiedliwić zamierzoną przez prawodawcę tymczasowością ustawy o godłach Rzeczypospolitej z 1 sierpnia 1919 r. Nawet prowizoryczny herb państwa – prowizoryczny w sensie jego ogólnej sylwety, treści czy też odwołania do tradycji historycznej i heraldycznej – powinien być przynajmniej estetyczny, tak aby w pełni wyrażał sobą cały majestat kraju. Orzeł Biały z załącznika do ustawy z 1 sierpnia 1919 r. – przy tym dodatkowym zastrzeżeniu, że w przywołanej ustawie *de facto* i *de iure* nie został on jako herb w ścisłym znaczeniu określony – oceniany był w międzywojniu przez historyków i heraldyków zazwyczaj negatywnie. Mówiono – myśląc o Orle Białym z 1 sierpnia 1919 r. – o heraldycznym nieporozumieniu i o heraldycznym nieszczęściu¹⁰. Godło

skiego [...], który był najpiękniejszym znakiem pod względem [...] stylu, formy i ornamentu [...] – L. Pudłowski, *Z najnowszych dziejów Orła Białego*, [w:] *Orzeł Biały. Herb państwa polskiego. Materiały sesji naukowej w dniach 27–28 czerwca 1995 roku na Zamku Królewskim w Warszawie*, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1996, s. 271–272.

⁹ *Pieczęć sądów polskich*, „Tygodnik Ilustrowany” 1917, nr 4; L. Pudłowski, *Z najnowszych dziejów Orła Białego...*, s. 271.

¹⁰ Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Dział rękopisów. Papiery W. Semkowicza, sygn. 9570, k. 52–54.

państwowe z 1919 r. nazywano wypchanym kogutem¹¹, „potwornostką” szpecącą urzędowe pieczęcie¹² czy też kokoszą¹³. Nawet ksiądz Kazimierz Lutosławski, poseł sprawozdawca komisji konstytucyjnej podczas prac prowadzonych w Sejmie nad ustawą o godłach Rzeczypospolitej 1 sierpnia 1919 r., krytycznie oceniał formę orła, czy też ogólnie jego kontrowersyjne piękno¹⁴.

Negatywne uwagi na temat formy Orła Białego z sierpnia 1919 r., ale przede wszystkim ustawowe założenie tymczasowości znaku, a także dynamiczne zmiany w zakresie struktury władz państwowych, spowodowały łącznie, że ustawa o godłach Rzeczypospolitej z sierpnia 1919 r. dość prędko zdezaktualizowała się i musiała zostać zmieniona. „Czynniki miarodajne” podjęły próbę opracowania nowej ustawy, a wykonanie nowego wzoru herbu Rzeczypospolitej do ustawy „czynniki miarodajne” zleciły pracownikom Ministerstwa Sztuki i Kultury.

Za początek prac nad nowym herbem uznać należy ogłoszenie i przeprowadzenie konkursu otwartego „na herb” państwa polskiego, który – jak można przeczytać w źródłach – z uwagi na masowy udział amatorów, a także z powodu istotnej luki w regulaminie¹⁵ nie przyniósł dobrych wyników¹⁶. Rzeczywiste prace nad ustawą i nad załącznikami do niej trwały w ministerstwach – najpierw we wspomnianym Ministerstwie Sztuki i Kultury, a później – po likwidacji Ministerstwa Sztuki i Kultury – w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Od 1919 aż do 1924 czy nawet do 1925 r. w gabinetach urzędników Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego próbowano dostosować orła z XVIII i z XIX w. do estetyki właściwej dla pierwszych lat II Rzeczypospolitej. Przyjęcie założenia, że urzędowe prace nad herbem polegać będą na skorygowaniu wzoru orła z sierpnia 1919 r., tak aby jego forma była poprawna heraldycznie

¹¹ S. Szukalski, *Zew do młodzieży rodostawiańskiej*, „KraK” 1938–1939, nr 3.

¹² W. Husarski, *Orzeł Polski*, „Tygodnik Ilustrowany” 1927, nr 42, s. 846.

¹³ Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Dział rękopisów. Papiery W. Semkowicza, sygn. 9570, k. 52–54.

¹⁴ [...] *W tym wzorze, który tutaj mamy, rysunek jest brzydki i nie sądzę, żebyśmy taki rysunek za właściwy uznali* [...] – *Sprawozdanie stenograficzne z 83. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 1 VIII 1919 r.*, Warszawa 1919.

¹⁵ Organizator konkursu nie określił treści i formy herbów, które uczestnicy mieli przedłożyć do oceny sądu konkursowego. W konkursie pojawiły się więc orły w koronach obok orłów niekoronowanych, a także orły o ascetycznej stylizacji obok orłów rozbudowanych poprzez uzupełnienie głównego tematu zewnętrznymi elementami, np. łańcuchami Orderu Orła Białego. W zakresie stylizacji uczestnicy konkursu odwoływali się najczęściej do dwóch rozwiązań. Jedni projektowali orły na podstawie wzorów historycznych, a inni próbowali zainteresować jury orłami „modernistycznymi”.

¹⁶ M. Adamczewski, *Orzeł Biały, ale jaki? Poszukiwania formy polskiego orła państwowego w okresie międzywojennym*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” 2017, t. 17 (28), s. 21–23.

i odpowiadała ogólnej estetyce początku XX w., wynikało z dwóch przesłanek – ekonomicznej i politycznej, nazwanej w źródłach – „prestizem państwa”¹⁷. Politycy i urzędnicy przyjęli, że herb określony w sierpniu 1919 r. nie może być radykalnie odmieniony, bo taka zmiana – po upływie zaledwie miesięcy od ustalenia herbu – wpłynąć mogłaby na ogólną ocenę kraju jako organizmu niestabilnego, o nieokreślonej i wahliwej symbolice, czyli *de facto* państwa słabo osadzonego w historycznej tradycji.

Artyści międzywojnia zatrudnieni do wykonania interwencyjnych prac związanych z herbem, ale także twórcy działający bez delegacji ze strony władz i urzędów państwowych, zaprojektowali przynajmniej kilka interesujących wzorów polskiego godła państwowego, odwołując się w tej twórczości do ogólnej sylwety orła z sierpnia 1919 r. Zwrócę uwagę na kilka propozycji, które pojawiły się na monetach obiegowych i na monetach próbnych. Na uwagę zasługują orły Władysława Wasiewicza¹⁸ z 1922 r. na monetach markowych (il. nr 3), Konstantego Laszczki¹⁹ z 1923 r. na monetach markowych (il. nr 4) i Tadeusza Załuskiego²⁰ z 1924 r. na monetach złotych (il. nr 5). Wymienione wzory łączy wspólna cecha. Jest nią szczególna wierność wobec wzorców z XVIII i XIX w. Z datą 1928 r. powstały projekty monet o nominałach 2 i 5 zł z orłem o bardzo rozbudowanych skrzydłach. Przygotował je Walery Amrogowicz. Jego monety nie zostały przyjęte przez Mennicę Państwową i – tym samym – nie zostały skierowane do zaawansowanych prac projektowych. W mennicy niemieckiej wykonano kilka egzemplarzy przywołanych tu monet. W zbiorach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi znajduje się kopia (odlew) (il. nr 6) monety W. Amrogowicza.

Inny sposób odczytania Orła Białego z XVIII i XIX w. zaproponowali Mennicy Państwowej Tadeusz Breyer w 1924 r. (il. nr 7) i Stanisław Lewandowski w 1925 r.²¹ (il. nr 8). T. Breyer w 1924 r. opracował orła na monety obiegowe o nominale 1 i 2 zł²² oraz orła na monetę próbną o nominale 50 zł.²³ Na szczególną uwagę zasługuje orzeł T. Breyera z 1924 r. z monety próbnej o wartości 50 zł. Artysta w nowoczesny (zgeometryzowany) sposób zaprojektował skrzydła i pióra w ogonie. Uważam, choć jest to ocena subiektywna, że orzeł T. Breyera z 1924 r. z monety próbnej przewyższał odważnym ujęciem tematu i jakością kompozycji orła znanego dziś z prototypowej pieczęci z 1924 r., który miał w 1925 lub w 1926 r. zastąpić orła z sierpnia 1919 r. (il. nr 9).

¹⁷ *Ibidem*, s. 28.

¹⁸ J. Parchimowicz, *Monety Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939*. Szczecin 2010, s. 258.

¹⁹ *Ibidem*, s. 100–102.

²⁰ *Ibidem*, s. 244.

²¹ *Ibidem*, s. 36.

²² *Ibidem*, s. 30–31.

²³ *Ibidem*, s. 256.

Prace nad poprawieniem orła z sierpnia 1919 r. w lutym 1927 r. zostały prze-rwane. Rezultaty prac – wzory polskiego orła państwowego rozwiniętego przez znanych grafików międzywojnia i grawerów Mennicy Polskiej od orła z sierpnia 1919 r. do wyobrażenia z prototypowej pieczęci z 1924 r. (il. nr 9) – zostały odrzucone i zastąpione nowym „mocarstwowym”, jagiellońskim orłem przygotowanym przez prof. Z. Kamińskiego w lutym 1927 r.

Wydaje się, że niepowodzenie ciekawego projektu heraldycznego, którego istota polegała na ewolucyjnym przetworzeniu orła z sierpnia 1919 r. w nowy wzór Orła Białego, spowodowane było kilkoma okolicznościami. Za pierwszą przyczynę uznać należy wyjściową formę pierwszego herbu II Rzeczypospolitej, a także treści symboliczne zawarte w orle z końca XVIII i XIX w. Wyjściowy wzór orła, a także oczekiwanie „czynników miarodajnych”, aby nowy orzeł po zmianach stylistycznych był ciągle orłem z 1919 r., ograniczały grafików. Projekt T. Breyera z 1924 r. – według mojej oceny – dawał nadzieję na ciekawe połączenie polskiej heraldyki państwowej z końca XVIII i XIX w. z wrażliwością estetyczną międzywojnia. Jednakowoż zgeometryzowane pióra w skrzydłach i w ogonie orła T. Breyera mogły zniechęcać odbiorców przyzwyczajonych do orła wykreślonego jednak „zaokrąglonymi” krzywymi. Za drugą przyczynę niepowodzenia projektu przekształcenia herbu z sierpnia 1919 r. w nowy znak II Rzeczypospolitej uznać należy złe przyjęcie nowego wzoru polskiego orła państwowego przez odbiorców. Krytycznie zostały ocenione orły na monetach z emisji z 1924 r.²⁴ Wreszcie – poszukując istotnych przyczyn porzucenia projektu ewolucyjnego skorygowania Orła Białego II Rzeczypospolitej – nie można pominąć okoliczności politycznych.

Po zamachu stanu na legalne władze i urzędy państwowe, co nastąpiło w maju 1926 r., nowa władza zaczęła pilnie poszukiwać formy państwowego znaku, w której zawarte zostałyby ideały zamachowców, a także ich program polityczny. Nowi rządzący zamierzali zbudować „mocarstwową” Polskę, a jej znakiem mógł zostać jeden z kilku jagiellońskich orłów przygotowanych przez Kamińskich – prof. Z. Kamińskiego i Zofię Trzciańską-Kamińską, żonę profesora – w 1924 i 1925 r. Orły Kamińskich wyjątkowo dobrze odpowiadały na herbowe oczekiwania rządzących Polską po maju 1926 r. Wokół nowej formy Orła Białego – orła Jagiellonów, którzy w XV i XVI w. skutecznie zarządzili dużym krajem o ludności zróżnicowanej etnicznie i religijnie – miała skupić się propaganda akcentująca treści państwowe, a minimalizująca treści religijne i narodowe, które – podniesione do rangi racji stanu – w warunkach międzywojennej Polski, kraju wielonarodowego i wielokulturowego – nie wzmacniałyby wewnętrznej siły państwowej, a wręcz przeciwnie mogły stać się powodem dezintegracji Rzeczypospolitej. W czasie posiedzenia Sejmu 9 lutego 1990 r. ten aspekt neu-

²⁴ Q., *Polskie złote z orłem rosyjskim. Korespondencja własna „Ilustrowanego Kuryera Codziennego”*, „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1924, nr 140 z 24 V 1924 r., s. 3.

tralności światopoglądowej orła prof. Z. Kamińskiego, neutralności niezbędnej w warunkach międzywojnia, został trafnie scharakteryzowany przez posła Stefana Bielińskiego²⁵.

13 grudnia 1927 r. orzeł prof. Z. Kamińskiego (zaprojektowany w lutym 1927 r. i po wprowadzeniu pewnych zmian na wniosek Rady Ministrów i pracowników Mennicy Państwowej) stał się kolejnym, drugim herbem II Rzeczypospolitej. Krytyczne uwagi, które sformułowane zostały w ramach profesjonalnej, tj. heraldycznej oceny nowego wzoru naczelnego godła Rzeczypospolitej, wskazały na mankamenty jego realizacji plastycznej²⁶. Jednakowoż nowy wzór Orła Białego został przyjęty przez nieheraldyków generalnie pozytywnie. Otwarte pozostaje pytanie, czy akceptacja dla nowej formy Orła Białego wynikała z wcześniejszych (raczej złych) doświadczeń heraldycznych i z zestawienia w procesie oceniania – w tym przypadku – interesującego orła z grudnia 1927 r. z zupełnie nieudanym orłem z sierpnia 1919 r. Orzeł z grudnia 1927 r. na tle orła z sierpnia 1919 r. musiał wzbudzać pozytywne emocje i równie pozytywne oceny.

Bardziej krytyczni od heraldyków byli wobec orła z grudnia 1927 r. politycy, działacze i zwolennicy partii, a także ruchów politycznych o prawicowo-narodowej orientacji. Ci krytycznie oceniali zamianę korony z zamkniętej i zwieńczonej krzyżem na koronę otwartą bez krzyża oraz wprowadzenie pięcioelementowego ornamentu umieszczonego na zakończeniu przepasek biegnących przez skrzydła orła, który przypominał pięciopromienną gwiazdę. Gwiazda zaś odczytywana była jako symbol masoński lub godło sowieckie. Sposób interpretacji symboliki orła z 1927 r. sformułowany w międzywojniu obecny jest we współczesnej dyskusji na temat „tradycyjnego” herbu Rzeczypospolitej. Po upływie 90 lat od zaistnienia problemu uwaga współczesnych krytyków herbu Rzeczypospolitej z 1927 r. w dalszym ciągu koncentruje się przede wszystkim na formie korony i na kształcie ornamentu kończącego przepaski.

Spróbuję rozważyć kwestię formy korony na głowie polskiego orła herbowego. Ten problem wydaje się istotniejszy od formy zakończenia przepasek. Dla polityków, działaczy i zwolenników partii, a także ruchów prawicowo-narodowych jedyną poprawną koroną na głowie polskiego orła herbowego była, jest i powinna być zamknięta korona z krzyżem. Była ona – według przedstawicieli przywołanych partii i ruchów politycznych – najbardziej trwałym elementem polskiego orła państwowego. Inicjatorzy przywrócenia „tradycyjnego” herbu

²⁵ [...] *II Rzeczpospolita nie przypisała korony orła określonego wyznaniu, choćby liczebnie przeważającemu, lecz obejmowała, bo obejmować powinna, wszelkie światopoglądy, wszystkich rodaków w kraju i za granicą. A więc korona otwarta na całą polskość. Sam prof. Kamiński, będący człowiekiem głęboko religijnym, wznosił się ponad doktrynalną zasadę i stworzył symbol uogólniający tożsamość, wszechstronność [...] symbol będący chwałą Rzeczypospolitej [...] – Sprawozdanie stenograficzne z 21. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej...*, szp. 11.

²⁶ S.K. Kuczyński, L. Pudłowski, *Udział archiwów państwowych w tworzeniu herbów okresu międzywojennego*, „Archeion” 1987, t. 82, s. 109–112.

Rzeczypospolitej w 2018 r. uważają, że [...] *przez wieki Polska jako swój herb posiadała nie tylko Orła Białego z koroną, ale ta korona była uwieńczona krzyżem* [...] Historyk i heraldyk na stwierdzenia polityków, działaczy i zwolenników jednej formacji politycznej na temat „odwiecznej” i „starożytnej” obecności krzyża w herbie Korony jest zmuszony spojrzeć krytycznie. Musi rozważyć, czy fakty historyczno-heraldyczne uprawniają do głoszenia tak radykalnych stwierdzeń, które z kolei mogą doprowadzić do zmiany polskiej symboliki państwowej.

Argumenty historyczno-heraldyczne do dyskusji na temat formy polskiego herbu państwowego pozyskać można w trakcie dwóch następujących po sobie procedur badawczych. W ramach pierwszej procedury należy zgromadzić **właściwe** źródła historyczne, a w drugiej – przeprowadzić ich krytyczną analizę. W celu ustalenia urzędowej formy herbu państwa polskiego w długim trwaniu spośród zapewne tysięcy orłów wykonanych dla zmanifestowania obecności króla polskiego czy też w celu określenia zakresu władzy króla, a następnie państwa polskiego należy wybrać **tylko** wzory urzędowe, tj. wzory oficjalne, wzory szczególnie dokładnie przygotowywane w kancelarii królewskiej zapewne w ściślejszej współpracy z panującym. Oficjalny herb państwa polskiego umieszczony był na pieczęciach królewskich i tylko herb Polski z pieczęci królewskiej może być nośnikiem fachowej wiedzy o jego **tradycyjnej** formie. Wszelkie półoficjalne, czy też zupełnie nieoficjalne realizacje Orła Białego – zazwyczaj bardzo interesujące pod względem artystycznym, pociągające urodą lub też – odwrotnie – szokujące ekstremalnymi rozwiązaniami – nie mogą być źródłem wiedzy na temat **tradycyjnej** formy polskiego orła państwowego.

Pobieżny przegląd pieczęci królów polskich w długim trwaniu, co jest możliwe do wykonania zarówno na podstawie starszej²⁷ jak i młodszej literatury²⁸, prowadzi do jednego wniosku. Od końca XV w. (1492 r.) aż do nawet początku drugiej połowy XVIII w. w zasadzie konsekwentnie w polskim herbie na pieczęciach królewskich występowały dwie korony – korona otwarta na głowie orła i korona zamknięta nad tarczą Orła Białego. Istotną cezurę w zakresie stosowania koron w herbie Królestwa Polskiego przynosi panowanie Stanisława Augusta, a dowodem na to może być jego pieczęć wielka koronna (il. nr 10). Od tego momentu – tj. od decyzji Stanisława Augusta w sprawie zastąpienia korony otwartej koroną zamkniętą na pieczęciach w godle Korony – kolejni królowie polscy – Aleksander I (1815–1825) i Mikołaj I (1825–1855) (il. nr 11 i 12) – konsekwentnie wykorzystywali herb z orłem na tarczy ukoronowanym koroną zamkniętą. Orzeł Biały w formie używanej przez Stanisława Augusta, a następnie przez Aleksandra i Mikołaja wykorzystywany były przez władze i urzędy

²⁷ M. Gumowski, *Pieczęcie królów polskich*, Kraków 1920.

²⁸ *Sigilla regnum et reginarum Poloniae. Pieczęcie królów i królowych Polski ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych*, Warszawa 2015.

w Królestwie Polskim (Kongresowym) zdecydowanie szerzej niż polskie znaki królewskie w I Rzeczypospolitej. Zapewne w związku z tym masowym występowaniem, a także z oczywistą pamięcią czasów stosunkowo nieodległych, a zapomnieniem rozwiązań z czasów „starożytnych”, to orły z XIX w. szczególnie dobrze i silnie zapadły w pamięci Polaków, także i tych odtwarzających Rzeczpospolitą po latach niewoli.

Konkluzje po przeglądzie polskich pieczęci królewskich z okresu przedrozbiorowego – w sprawie koron w herbie państwa polskiego – są jednoznaczne. Orzeł na tarczy herbowej w herbie Korony na pieczęciach królewskich od koronacji Przemysła II (1295 r.) aż do drugiej połowy XVIII w. był ukoronowany koroną otwartą. Do zespołu istotnych znaków Rzeczypospolitej wykorzystywanych do budowania złożonego przekazu sfragistycznego dołączona została w ostatnich latach XV w. (1492 r.) korona zamknięta zwieńczona krzyżem²⁹. Umieszczona została ona nad górną krawędzią herbowej tarczy z orłem ukoronowanym otwartą koroną. Zamknięta korona w takim położeniu (tj. nad tarczą) była *de facto* **zewnętrznym** elementem herbu Polski, a nie jego zasadniczym składnikiem.

O funkcjach i przesłaniu symbolicznym zamkniętej korony nad tarczą herbową z orłem ukoronowanym otwartą koroną powstały ważne artykuły, w tym przede wszystkim tekst Aleksandra Gieysztora³⁰, ale dyskusja w tej sprawie z pewnością nie została zakończona. Jej temperaturę radykalnie zmieniło stanowisko Komisji Heraldycznej z 2017 r., która – rozważając m.in. kwestię współczesnego sporu pomiędzy zwolennikami korony otwartej i korony zamkniętej – uznała, że kompromisowym rozwiązaniem może być przywrócenie **tradycyjnego** herbu Rzeczypospolitej, w którym do zbudowania heraldycznej opowieści o charakterze władzy w Polsce wykorzystywane były jednocześnie dwie korony – otwarta korona w herbie i zamknięta korona nad tarczą herbową.

Za panowania Stanisława Augusta wykonane zostały pieczęcie z orłem na tarczy ukoronowanym zamkniętą koroną o formie zbliżonej do zamkniętej korony umieszczonej nad tarczą. Decyzja o przyjęciu takiego rozwiązania być może podjęta została pod wpływem ikonografii pieczęci Augusta II wykonanej zapewne w Saksonii³¹ bez zrozumienia **tradycji** heraldycznej Rzeczypospolitej. Pieczęć Augusta II tu przywołana (zapewne) z powodu „złej” korony na głowie orła na polu tarczy (tj. zamkniętej korony) nie była (chyba) używana

²⁹ Korona zamknięta nad tarczą herbu królewskiego pojawia się po raz pierwszy za panowania Jana Olbrachta. A. Jaworska, *Orzeł Biały. Herb państwa polskiego*. Warszawa 2003, s. 193 i n.; Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów*. Warszawa 2003, s. 68; *Sigilla regnum et reginarum Poloniae...*, s. 29.

³⁰ A. Gieysztor, „*Non habemus caesarem nisi regem*”. *Korona zamknięta królów polskich w końcu XV wieku i w wieku XVI*, [w:] *Muzeum i twórca. Studia z dziejów historii sztuki i kultury ku czci prof. dr Stanisława Lorentza*. Warszawa 1969, s. 227 i n..

³¹ M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, *Sfragistyka*, Warszawa 1960, il. nr 79.

w Polsce do pieczętowania dokumentów³². Inne logiczne wytłumaczenie decyzji Stanisława Augusta w sprawie wspólnej formy obu koron w herbie Rzeczypospolitej na pieczęciach koronnych z drugiej połowy XVIII w. oprócz można na motywacjach estetycznych, na dążeniu twórców pieczęci – grawera i monarchy – do ujednoczenia formy artystycznej wyobrażenia przez „ujednostajnienie”, czyli zunifikowanie wzorów dwóch koron. W tym przypadku *de facto* słuszna decyzja o „ujednostajnieniu”, czyli o zunifikowaniu formy przekazu wyprowadzona z powodów artystycznych i kompozycyjnych nie uwzględniała **tradycji** heraldycznej Korony. Rozwiązanie przyjęte zapewne przez grawera lub podyktowane mu przez Stanisława Augusta z artystycznych pobudek doprowadziło do czasowego zakwestionowania **tradycyjnego** sposobu formowania urzędowego znaku Rzeczypospolitej w części dotyczącej koron i zapoczątkowało nową „tradycję” w omawianej tu kwestii – tradycję ozdabiania głowy orła na tarczy zamkniętą koroną. Przy takim ujęciu problemu formy korony – ujęciu historycznym – można przyjąć, że prof. Z. Kamiński, projektując orła w koronie otwartej, przywrócił polskiej heraldyce państwowej jej właściwy porządek. Na marginesie zwrócić można uwagę, że w wywiadzie z 1928 r. prof. Z. Kamiński wspomniał, że podczas projektowania orła z 1927 r. wykorzystał pracę Mariana Gumowskiego o pieczęciach polskich królów³³.

Orzeł w zamkniętej koronie z krzyżem na kuli *Universum* – jako godło „urzędowego” Orła Białego, wprowadzony trwale do polskiej oficjalnej heraldyki państwowej przez Stanisława Augusta – stał się – jak utrzymuje literatura przedmiotu – dominującą formą orła w XIX w. Ze zdaniem tym można polemizować na różnych płaszczyznach. Można dowodzić, że w XIX w. pojawiały się orły bez korony, które – przynajmniej według twórców tychże – symbolizować miały republikański charakter dysponenta, czy też republikański charakter wydarzenia (powstania narodowego, rewolucji). W dużej liczbie odnotować można także przypadki wystąpienia dziewiętnastowiecznych polskich orłów państwowych i polskich orłów narodowych w koronach otwartych. Dla podjętych tu rozważań szczególne znaczenie ma heraldyka powstania listopadowego (1830–1831).

Odwołanie do powstania listopadowego w tekście dotyczącym inicjatywy przywrócenia „tradycyjnego” orła polskiego w 2018 r. wynika z faktu, że jednym z wielu argumentów za wykorzystaniem orła z XIX w. (orła w zamkniętej koronie) podczas rekonstruowania naczelnego godła II Rzeczypospolitej w latach

³² H. Palkij, *Stosowanie pieczęci w kancelariach koronnych w czasach saskich. Zarys problematyki*, [w:] *Dawne pieczęcie. Typologia, metody badań, interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015, s. 71–98. Uwagi na temat „złej” korony – tj. korony zamkniętej – na głowie orła na pieczęci Augusta II i w konsekwencji tego o usunięciu „wadliwego” typariusza z podręcznego wyposażenia kancelaryjnego szczególnie mocno wybrzmiały w referatach Henryka Seroki i Jana Wroniszewskiego wygłoszonych w drugiej połowie 2018 r. w Kazimierzu Dolnym i w Rybniku.

³³ *Czem powodowałem się przy projektowaniu obecnego godła państwowego. Wywiad z prof. Zygmuntem Kamińskim*, „Sztuka Złotnicza, Zegarmistrzowska, Jubilerska i Rytownicza” 1928, nr 4, s. 56.

1917–1919 była decyzja Rządu Narodowego z lutego 1831 r. w sprawie herbu powstańczej Polski, a wydana w odpowiedzi na wcześniejsze ustalenia poczynione przez posłów w parlamencie. Osoby decydujące o formie Orła Białego odradzającej się Polski w latach Wielkiej Wojny – najpierw członkowie Tymczasowej Rady Stanu w styczniu 1917 r., a następnie politycy i urzędnicy II Rzeczypospolitej latem 1919 r. – dowodzili, że decyzja wolno obradującego Sejmu Rzeczypospolitej z 1831 r. pozostawała w 1917 i 1919 r. dalej „w mocy”, a „czynnikom miarodajnym” u progu II Niepodległości wypadało „testament heraldyczny” pradziadów wypełnić. Dyskusję na temat przywrócenia herbu z 1831 r. u progu II Niepodległości należy analizować na dwóch płaszczyznach – na płaszczyźnie przywrócenia herbu łączącego na jednej tarczy Orła Białego z Pogonią i na płaszczyźnie formy polskiego orła państwowego z pierwszego pola złożonego herbu z 1831 r. Dla prowadzonych tu rozważań znaczenie ma tylko druga płaszczyzna, ponieważ projekt połączenia Orła z Pogonią został najpierw zakwestionowany przez niemieckie i austro-węgierskie władze okupacyjne (styczeń 1917 r.), a następnie przez wnioskujących w sprawie formy pierwszego herbu II Rzeczypospolitej (lipiec 1919 r.), a także przez posłów w parlamencie, którzy decydowali o jego przyjęciu (sierpień 1919 r.).

Teoretyczne założenie w sprawie sposobu zrekonstruowania herbu Rzeczypospolitej u progu jej II Niepodległości w ścisłym nawiązaniu do herbu z 1831 r. nie budzi zastrzeżeń, a dokładnie – nie budzi zastrzeżeń od strony idei, ogólnego przesłania i – przede wszystkim – heraldycznego pomysłu na podkreślenie ciągłości państwa polskiego i na jego zakotwiczenie w tradycji walki narodowo-wyzwoleńczej w XIX w. Jednakowoż historyk, analizując źródła i ustalając podstawowe fakty, musi idee skonfrontować z opisem zdarzeń.

Heraldyka państwowa powstania listopadowego jest zagadnieniem, które w latach 2015–2018 ponownie stało się przedmiotem badań źródłowych, a te badania pozwalają na sformułowanie opinii nieobecnych dotąd w dyskusji naukowej. W dotychczasowej literaturze przedmiotu zagadnienie formy „powstańczego” Orła Białego praktycznie nie zostało zauważone. Autorzy opracowań na temat herbu z czasów powstania listopadowego cytowali uchwałę Sejmu z 29 stycznia 1831 r., a następnie omawiali treść wykonawczej decyzji Rządu Narodowego z 19 lutego 1831 r. w sprawie herbu³⁴. Uważne odczytanie wspomnień Stanisława Barzykowskiego z czasów powstania³⁵, analiza dotąd nieprzytoczonych

³⁴ S.K. Kuczyński, *Orzeł Biały w powstaniach narodowych i ruchach wyzwoleńczych XIX wieku*, [w:] *Orzeł Biały. Herb Państwa Polskiego. Materiały sesji naukowej w dniach 27–28 czerwca 1995 roku na Zamku Królewskim w Warszawie*, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1996, s. 243–245; idem, *Orzeł Biały i barwy białoczerwone w polskich powstaniach narodowych XIX wieku*, „Niepodległość i Pamięć” 1998, nr 10, s. 39.

³⁵ S. Barzykowski, *Historia powstania listopadowego spisana przez Stanisława Barzykowskiego, posła ostrołęckiego, członka Rządu Narodowego, kawalera Krzyża Virtuti Militari*, t. 2, Poznań 1883, s. 246.

źródeł związanych z tworzeniem herbu państwa polskiego w lutym 1831 r.³⁶, a także badanie innych znaków ważnych dla powstańców³⁷ prowadzą do napisania powstańczej części historii Orła Białego na nowo. W prowadzonych tu rozważaniach istotne są tylko konkluzje na temat orła powstania listopadowego, a szerszy tekst na temat herbu Rzeczypospolitej w latach 1830–1831 pojawi się zapewne w innym miejscu.

W heraldyce powstania listopadowego wyróżnić należy dwa okresy – pierwszy – od listopada 1830 do lutego 1831 r. i drugi – od lutego 1831 r. do upadku powstania i restytucji herbu Królestwa Polskiego (Kongresowego) z 1815 r. W pierwszym okresie „czynniki miarodajne” za znak Polaków „spontanicznie” przyjęły orła w formie właściwej dla końca XVIII w., epoki napoleońskiej i złożonej symboliki Królestwa Polskiego (Kongresowego) z 1815 r., a także – generalnie – orła Wojska Polskiego z lat 1815–1830. Z takim orłem – orłem heraldycznym o cechach orła naturalnego – po wybuchu powstania wykonano pieczęcie dla naczelnych władz powstańczej Polski, a tu przywołać można interesującą pieczęć Dyktatora Powstania (il. nr 13)³⁸. W drugim okresie powstania herbem Polski był znak utworzony z Orła Białego i Pogoni na wspólnej tarczy herbowej pod zamkniętą koroną królewską (il. nr 14). Dla prowadzonych rozważań znaczenie ma forma orła z dwupolowego herbu Królestwa Polskiego. Według zgodnych deklaracji twórców powstańczego herbu polski orzeł państwowy od lutego 1831 r. miał formę orła „jagiellońskiego”, co było czytelnym odwołaniem symbolicznym do unii polsko-litewskiej, a także do potęgi politycznej Polski w czasach Jagiellonów. Ta obserwacja – tak sędzę – ma znaczenie dla opisu dalszej historii polskiej heraldyki państwowej. W lutym 1831 r. „czynniki miarodajne” (co prawda tylko w formie deklaracji) zdecydowały o porzuceniu formy państwowego znaku, która rozwijała się ewolucyjnie i postanowiły przyjąć założenia w sprawie sposobu ukształtowania nowego godła. Władze przyjęły, że nowy herb w swej stylizacji nawiąże do godła z wybranego okresu historycznego. W lutym 1831 r. za tworzywo do kształtowania herbu państwowego wybrany został orzeł Jagiellonów.

Po opracowaniu koncepcji herbu i po jej omówieniu w ramach różnych „czynników miarodajnych” wzór herbu został przekazany „siłom fachowym” w Mennicy Warszawskiej w celu przetworzenia idei w realny znak. W Mennicy Warszawskiej, czy też w Banku Polskim zgłoszone zostały pewne sugestie, które zdecydowały o ostatecznym wzorze herbu państwa polskiego z lutego 1831 r.³⁹,

³⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu [KRPiS], sygn. 1664, s. 41–42.

³⁷ Na uwagę zasługuje np. dyskusja na temat ustanowienia Orderu Oswobodzenia Polski z datą 29 XI 1831 r. na orderze, który w pierwszej wersji miał mieć m.in. wyobrażenie srebrnego orła jagiellońskiego w koronie królewskiej z rozrywającymi kajdanami w łapach.

³⁸ *Orzeł Biały – 700 lat herbu Państwa Polskiego*, Warszawa 1995, nr VIII 19.

³⁹ W sprawie orła przygotowanego przez Joachima Lelewela, czyli projektu omawianego przez „czynniki miarodajne” – technicy z Banku Polskiego sformułowali następującą uwagę: [...] *Kształt*

a przede wszystkim zdecydowały – co tu wydaje się najważniejsze – o porzuceniu wzoru jagiellońskiego.

Dla zweryfikowania pisanych przekazów z powstania listopadowego na temat okoliczności powstania i zamierzonego przesłania symbolicznego drugiego herbu powstańczej Polski posłużyć mogą pieczęcie naczelnych władz państwowych⁴⁰, a także awersy monet⁴¹, z myślą o których przede wszystkim tworzony był nowy herb. Krytyczne badania orła z lutego 1831 r. występującego na przywołanych źródłach – tj. obserwacja formy plastycznej orła na pieczęciach i na awersach monet – pozwala na sformułowanie dwóch stwierdzeń. Orzeł z lutego 1831 r. znany z oficjalnych źródeł ikonograficznych nie został wyposażony w typowe cechy orła jagiellońskiego, a jednocześnie jego forma w niewielkim tylko stopniu przypominała orła z pieczęci np. Dyktatora Powstania z końca 1830 r.

Obserwacje poczynione do tego miejsca są interesujące. Według twórców wzoru Orła Białego z 1831 r. – co przedstawił S. Barzykowski i co pozostaje w zgodzie z innymi przekazami na temat zakładanej przez rządzących stylizacji polskiego orła państwowego z drugiego okresu powstania – orzeł z lutego 1831 r. miał być orłem Jagiellonów. Jednakowoż orzeł z pieczęci Rządu Narodowego i orzeł z awersu monet złotych nie był *de facto* orłem jagiellońskim. Ostateczna decyzja o formie orła zapadła najprawdopodobniej na etapie wykonywania stempli, a prawdziwymi twórcami herbu powstańczej Polski z 1831 r. byli technicy z Banku Polskiego. Uwagi zgłoszone przez techników na temat herbu, odnotowane w przypisie nr 39, pozwalają sądzić, że projekt Joachima Lelewela zaakceptowany przez wysokie „czynniki miarodajne” został zmieniony, tak aby polski orzeł państwowy „przypominał” orły wykorzystywane w pierwszej połowie XIX w. w heraldykach odpowiednio Francuzów, Niemców z Prus i Anglików⁴². Orzeł o cechach jagiellońskich z zaakceptowanego wcześniej projektu herbu Królestwa – uznany przez techników z Banku Polskiego za orła przestarzałego – zastąpiony został orłem heraldycznym o cechach orła naturalnego. Jednakowoż pomiędzy orłami z 1830 i 1831 r. dostrzec można istotne różnice. Oceniając oba orły według heraldycznych kryteriów, zwracając uwagę przede wszystkim na uproszczenie godła, orzeł z 1831 r. był lepszy od orła z 1830 r.

orla białego wzięty jest z czasów, w których nauka rysunku i sztuka rzeźbiarska była u nas w kolebce. Nie używają już podobnego orła ani na herbach, ani na chorągwiach. Postęp sztuki zdaje się wymagać, aby rysunek, za przykładem innych krajów [...] zbliżonym był do natury [...]. AGAD, KRPiS, sygn. 1664, s. 41–42.

⁴⁰ Uwagę zwraca przede wszystkim pieczęć Rządu Narodowego i pieczęć Izby Poselskiej polskiego parlamentu. Jednakowoż obok pieczęci wykonanych z orłem „jagiellońskim” odmienionym przez rytowników w koronie otwartej w użyciu kancelaryjnym znajdowały się tłoki z orłami w koronie zamkniętej wzorowane na rozwiązaniach z końca XVIII w., czy z okresu Królestwa Polskiego (Kongresowego).

⁴¹ Na uwagę zasługuje awers monety o nominale 5 zł. – *Orzeł Biały – 700 lat herbu Państwa Polskiego*, nr VI 53.

⁴² AGAD, KRPiS, sygn. 1664, s. 41–42.

Znaczenie – podobnie jak ogólna sylweta polskiego orła państwowego z lutego 1831 r., a także jego symboliczny komunikat – ma forma korony, którą był ukoronowany orzeł, a także forma korony, którą zwieńczony został dwupolowy herb powstańczej Polski. Orzeł na tarczy miał otwartą koronę na głowie, a nad górną krawędzią tarczy została umieszczona zamknięta korona. Zatem (wbrew rozwiązaniu wykreowanemu w drugiej połowie XVIII w. w kręgu Stanisława Augusta) w lutym 1831 r. przywrócony został **tradycyjny** wzór polskiego herbu państwowego. Rozwiązanie to – bardzo poprawne z uwagi na historię herbu państwa polskiego – mogło zaistnieć tylko dlatego, że – jak przeczytać można w tekstach z epoki – herb powstańczej Polski z lutego 1831 r. opracowany został przez historyka – J. Lelewela.

Uwagi z powyższych akapitów, w których w sposób zdawkowy zrekapitułowane zostały ustalenia w sprawie herbu Polski w latach 1830–1831, spróbuję wprowadzić do rozważań na temat powstawania herbu odradzającej się II Rzeczypospolitej. Na marginesie tu prowadzonych rozważań pozostawiam kwestię godła z drugiego pola herbu powstańczej Polski, tj. litewskiej Pogoni.

Ustalenia w sprawie znaku przyszłej Polski prowadzone były intensywnie w pierwszych dniach 1917 r., a następnie (już bez większego zaangażowania i kontrowersji) – latem 1919 r. W styczniu 1917 r. – wynika to z protokołów Tymczasowej Rady Stanu – uważano, że odrodzonej Polsce należy przywrócić jej cały herb z lutego 1831 r., czyli herb określony decyzjami wolno obradującego Sejmu i równie wolno decydującego Rządu Narodowego. Jednakowoż – wstępnie przyjmując na początku stycznia 1917 r. wzór dwupolowego herbu Polski z m.in. orłem w stylizacji z XVIII w. z korektami właściwymi dla pierwszej połowy XIX w., czyli orła „stanisławowskiego” w koronie zamkniętej – „czynniki miarodajne”, tj. Tymczasowa Rada Stanu i Wydział Wykonawczy (bez złych intencji) wypaczyły idee J. Lelewela i polityków decydujących o herbie Polski w czasie powstańczej próby. Szczególną wartość w postępowaniu w sprawie herbu miała deklaracja polityków z 1917 r. o ciągłym obowiązywaniu decyzji Rządu Narodowego w sprawie herbu z lutego 1831 r. Ta deklaracja w sposób oczywisty pociągała za sobą także akceptację przyjętego w lutym 1831 r. wzoru herbu, który znany jest z pieczęci Rządu Narodowego i z awersów złotych monet emisji powstańczej z 1831 r. (il. nr 14). Zatem w styczniu 1917 r. znakiem Polaków – według nadrzędnej deklaracji Tymczasowej Rady Stanu – powinien stać się m.in. orzeł „jagielloński” w koronie otwartej, który został przetworzony przez grawerów w Mennicy w orła francusko, niemiecko, angielskiego z pierwszej połowy XIX w. Spróbuję rzecz ująć w sposób jednoznaczny. Pierwsza decyzja w sprawie formy Orła Białego, herbu państwa polskiego, podjęta przez „naród” w lutym 1831 r., a nie przez monarchę i zrealizowana przez artystę wynajętego przez tegoż monarchę, wskazywała stylizację polskiego herbu – orzeł „jagielloński” – i formę korony na głowie orła – otwarta korona.

W lutym 1831 r. gorąco dyskutowany był także problem współwystępowania korony zamkniętej nad tarczą herbową, która (zdaniem ówczesnych polityków) jednoznacznie symbolizowała ustrój monarchiczny z brzmieniem legendy określającej nazwę państwa polskiego. Początkowo – po propozycji J. Lelewela – nazwę państwa polskiego, a dokładnie jej oryginalny ustrój wewnętrzny, wyrazić miało słowo „Rzeczpospolita”, a nie „Królestwo”. Jednakowoż z uwagi na wcześniej podjęte decyzje w sprawie ustroju i formy władzy w wolnej Polsce (konstytucyjne królestwo) i – przede wszystkim – z obawy rządzących Polską o powiązanie „w Europie” wydarzeń listopadowych ze złowrogą „rewolucją” (na podstawie „republikańskiego” brzmienia legendy pieczęci), propozycja J. Lelewela w sprawie odwołania się do historycznej nazwy kraju upadła.

Aspekt prawny i wdrożeniowy decyzji z lutego 1831 r. wydaje się oczywisty. Rząd Narodowy podjął decyzję na podstawie delegacji Sejmu, a Mennica Warszawska wykonała stemple z uzgodnionym znakiem. Bardziej złożona była natomiast kwestia realizacji herbowej decyzji Rządu Narodowego z 1831 r. i jej upowszechnienia. Bez wątplenia w tradycji heraldycznej powstania listopadowego mocniej zapisały się urzędowe znaki używane od końca listopada 1830 r., a także orły Wojska Polskiego niż symbol opracowany przez historyka i polityków w ciągu trwania powstania. Orzeł J. Lelewela pojawiał się – oprócz przywołanych wyżej urzędowych pieczęci – w różnych miejscach i na różnych przedmiotach, które tworzone były przez osoby świadome heraldycznych decyzji powstańczych władz. Uwaga ta dotyczy także manifestacji powstańczego herbu, które były podejmowane podczas Wielkiej Emigracji (il. nr 15 i 16).

Otwarte pozostaje więc pytanie, która tradycja heraldyczna powstania listopadowego jest cenniejsza i jako taka powinna być przekazana dalej – czy jest nią tradycja herbu z pierwszego okresu powstańczego zrywu, czy też tradycja herbu ukształtowanego decyzjami Sejmu i Rządu Narodowego. Jedna uwaga jednakowoż w tych rozważaniach wydaje się oczywista. Obu tych tradycji (istotnie różniących się) nie można połączyć.

Polskiego orła państwowego z sierpnia 1919 r. można powiązać z powstaniem listopadowym, z Wojskiem Polskim z lat 1815–1831, a także z okresem „pierwszych legionów”, czyli z szeroko rozumianą epoką napoleońską. Nie można jednakowoż twierdzić, że orzeł z sierpnia 1919 r. był podobny do orła z herbu państwa polskiego stworzonego przez posłów ostatniego Sejmu wolno obradującego i przez ministrów wolno decydującego powstańczego Rządu Narodowego. Pozostaje więc pytanie, czy ta obserwacja zmienia ocenę formy Orła Białego z sierpnia 1919 r. Odpowiedź na tak postawione pytanie nie jest oczywista. Jeśli „czynniki miarodajne” uważały, że najistotniejszą przesłanką wyboru wzoru herbu odradzającej się Rzeczypospolitej w okresie Wielkiej Wojny była ciągłość jej heraldycznego prawa trwająca od lutego 1831 r. do stycznia 1917 r., to – w świetle przywołanych faktów – wybór formy orła był zły. Jeśli zaś istotna

była ogólna idea powiązania państwowej heraldyki odradzającej się Rzeczypospolitej z powstaniem listopadowym (co można było przeprowadzić za pomocą „skopiowania” w 1917 lub 1919 r. wyobrażenia np. z pieczęci Dyktatora Powstania z 1830 r.), to zamierzony cel w zasadzie został osiągnięty. Orła z sierpnia 1919 r. – pomimo jego fatalnej realizacji plastycznej – można uznać za znak Polaków walczących w 1830–1831 r. z Rosjanami.

Powróćmy do głównego problemu poruszonego w niniejszym tekście, tj. formy korony na głowie orła w polskim herbie państwowym. Przyjmując założenie – moim zdaniem założenie w pełni właściwe – że o formie państwowego godła Rzeczypospolitej możemy dyskutować na podstawie jego wyobrażeń z pieczęci, czyli z nośników urzędowych wzorów polskich znaków państwowych, otrzymamy dwie **tradycje** heraldyczne Rzeczypospolitej. Są to: 1) tradycja wykorzystywania dwóch różnych koron – otwartej na głowie orła na tarczy i zamkniętej nad górną krawędzią tarczy⁴³ i 2) tradycja wykorzystywania dwóch podobnych w formie koron – zamkniętej na głowie orła na tarczy i zamkniętej nad górną krawędzią tarczy⁴⁴. Jeśli pobieżnie oszacujemy czas, w którym obie formy znaków były wykorzystywane w oficjalnej symbolice państwowej, to otrzymamy zestawienie, z którego wynika, że orzeł w otwartej koronie symbolizował Polskę przez ok. 550 lat, a orzeł w zamkniętej koronie – przez ok. 160 lat. Te ostatnie ok. 160 lat opatrzyć należy przypisem, że obejmują one także okres powstania listopadowego, podczas którego problem formy korony nie został rozstrzygnięty.

Tradycja umieszczania korony zamkniętej na głowie orła na tarczy podtrzymana została w 1917 r. przez polskie władze przedpaństwowe działające z upoważnienia okupantów w latach Wielkiej Wojny, a także przez posłów na Sejm Rzeczypospolitej w sierpniu 1919 r. Tradycja zamkniętej korony została przerwana przez Ignacego Mościckiego, Prezydenta Rzeczypospolitej 13 grudnia 1927 r., gdy bardzo podzielonym politycznie Polakom Prezydent „nadał” herb wstępnie przygotowany przez prof. Z. Kamińskiego. Wydaje się, że prof. Z. Kamiński trafnie odwołał się do wcześniejszej heraldycznej tradycji herbu Rzeczypospolitej, do tradycji Orła Białego Jagiellonów w otwartej koronie. Jednakowoż swoim projektem wywołał spór, w którym – także dziś – wypowia-

⁴³ Tradycja wykorzystywania dwóch różnych koron w rozbudowanym herbie Polski – analizując czas jej świadomego stosowania – jest właściwa dla państwa w pełni suwerennego, silnego politycznie i militarnie, kraju podmiotowo decydującego o własnym losie, a przede wszystkim państwa skutecznie mierzącego się z najpoważniejszymi wyzwaniem politycznymi i ekonomicznymi.

⁴⁴ Tradycja wykorzystywania dwóch zamkniętych koron w rozbudowanym herbie Polski – analizując czas jej świadomego stosowania – jest właściwa dla państwa w schyłkowym okresie suwerennego bytu, wykorzystywana w czasach niewoli, stosowana także przez zaborców w celu heraldycznego określenia stanu posiadania. Korona zamknięta w herbie Polaków – tego nie można zaprzeczyć – pojawiała się także w czasie zrywów niepodległościowych i na oznakach Wojska Polskiego. Geneza polskiego orła wojskowego pozwala zrozumieć okoliczności pojawienia się na jego głowie korony zamkniętej.

dane są argumenty heraldyczne (w istocie drugorzędne), ale przede wszystkim wybrzmiewają poglądy polityczne i ideologiczne.

Negatywna ocena Orła Białego w realizacji plastycznej z 1927 r. z późniejszymi zmianami sformułowana przez przedstawicieli grupy inicjatywnej w 2018 r. – co zostało wskazane – wynika z trzech przesłanek, które dyskwalifikują – zdaniem wnioskujących – godło z 1927 r. Są to: 1) forma korony na głowie orła, tj. korona otwarta bez zwieńczenia krzyżem, 2) forma zakończenia przepasek biegnących przez skrzydła, które w przesadnie prowadzonej krytyce identyfikowane były i są jako gwiazdy masonskie lub radzieckie⁴⁵ i 3) sposób wprowadzenia herbu do obiegu prawnego II Rzeczypospolitej w grudniu 1927 r., tj. rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej, bez dyskusji parlamentarnej, w miejsce orła „z krzyżem” i po zbrojnym zamachu stanu. Na szerokim marginesie rozważań wnioskodawcy pozostawili inne kwestie ściśle związane ze sztuką heraldyczną i z jakością „rysunku” obecnie obowiązującego herbu, choć także o nich wspominają. Do tej kategorii zagadnień należą np. wadliwe przedstawienie korony (korona bez prześwitów między kwiatonami) czy też zastosowanie graficznej techniki imitującej głębię współczesnego godła, podczas gdy dla heraldyki wzorcowe jest linearne i płaskie przedstawienie godła. Przywołane wyżej liczne zastrzeżenia należą do grupy tych wątpliwości, które obecne są w dyskusji na temat orła prof. Z. Kamińskiego od 1927 r., a przede wszystkim od 1930 r.⁴⁶ O rzeczywistych i urojonych błędach wielokrotnie dyskutowali członkowie Polskiego Towarzystwa Heraldycznego także podzieleni w swoich opiniach na temat heraldycznej jakości Orła Białego prof. Z. Kamińskiego⁴⁷.

Argumentem świadczącym przeciwko godłu przygotowanemu przez prof. Z. Kamińskiego w 1927 r., który został podniesiony dopiero w 2018 r. przez wnioskujących o zmianę herbu, stało się podejrzenie wyartykułowane przez Jerzego Michtę, że autor obecnego herbu Rzeczypospolitej zapożyczył formę orła przygotowaną wcześniej we Francji⁴⁸. Ten zarzut ma nową metrykę (2017 r.⁴⁹), ale chętnie został podchwycony przez wnioskujących o zmianę formy herbu.

⁴⁵ Zawila w tej sprawie była argumentacja przedstawiona w lutym 1990 r. przez Stefana Niesiołowskiego podczas dyskusji parlamentarnej w sprawie nowelizacji ustawy o godle państwowym. Poseł S. Niesiołowski stwierdził: [...] *Opuszczam tę całą retorykę o bolszewickich gwiazdach, chociaż gwiazdy mi się na skrzydłach nie podobają i w takiej wersji, w jakiej były do tej pory, i w tej złagodzonej. I chociaż wiem, że nie są to gwiazdy bolszewickie, uważam, że nie powinno tam być tych gwiazd* [...] – *Sprawozdanie stenograficzne z 21. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej*, szp. 17.

⁴⁶ S.K. Kuczyński, L. Pudłowski, *op. cit.*, s. 109–114.

⁴⁷ L. Pudłowski, *Orzeł Biały odzyskał koronę...*, s. 19–29.

⁴⁸ [...] *ówczesny projektant tak naprawdę nie wymyślił tego godła, bo jest to replika godła, które nawiązuje do pieczęci* (tak Or.). *Do pieczęci, która powstała rok wcześniej, czyli w 1926 r.* (tak Or.), *a która bezpośrednio była związana z pieczęcią ku czci Ignacego Paderewskiego* [...].

Cyt. za: www.trojmiasto.onet.pl/zmiana-polskiego-godla-chca-zebrac-100-tys-podpisow-pod-inicjatywa-ustawodawcza [dostęp: 17.12.2018].

⁴⁹ J. Michta, *Średniowieczny i współczesny Orzeł Biały – godło Państwa Polskiego w państwiej i terytorialnej heraldyce*, Kielce 2017, s. 29–32.

Dyskusja na temat wzajemnych relacji między Orłem Białym z 1927 r. przygotowanym przez prof. Z. Kamińskiego, a orłem z plakietki ku czci Ignacego Jana Paderewskiego autorstwa Elise Beetz-Charpentier – bo z niej miał „zapozyczyć” orła prof. Z. Kamiński – znajduje się na początkowym etapie, ale już przywołane zostały argumenty i na ich podstawie sformułowano skrajnie różne opinie. Uwagi poczynione niżej są omówieniem stanowisk i z założenia nie wnoszą do dyskusji nowych ustaleń. Badania nad orłem prof. Z. Kamińskiego i orłem E. Beetz-Charpentier powinny być kontynuowane i dopiero przywołanie kolejnych źródeł pozwoli na sformułowanie przesądających konkluzji. Na podstawie znanych dziś źródłowych faktów można pokusić się o opinię wyprowadzoną w drodze wniosku pośredniego, w którym wynik – w jakiejś części – oparty będzie na subiektywnej intuicji. Ranga problemu wymaga skupienia i dalszej pracy.

Bez wątpienia dwa orły – polski orzeł państwowy z grudnia 1927 r. i orzeł z odwrotnej strony plakietki ku czci I.J. Paderewskiego – są podobne, co zachęca do poszukiwania wzajemnych relacji, w tym – naśladownictwa. Wniosekowanie w sprawie komplikują jednakowoż dwie istotne obserwacje. Po pierwsze chronologia wykonania obu godeł nie jest jednakowo czytelna, a po drugie sposób kreowania obu znaków, tj. sposób dochodzenia autorów obu godeł do finalnych rozwiązań nie jest jednakowo starannie udokumentowany. Zdecydowanie więcej pewnych informacji posiadamy na temat orła prof. Z. Kamińskiego, ale stan ten wynika z kierunków dotychczasowych badań nad herbem Rzeczypospolitej z grudnia 1927 r., w których „francuski trop” w zasadzie nie istniał. Radykalne w sądach wystąpienie J. Michty zachęci – co zresztą już można zaobserwować – do uzupełnienia wiedzy na temat „polskiego wątku heraldycznego” w twórczości E. Beetz-Charpentier.

Orzeł prof. Z. Kamińskiego powstał w lutym 1927 r., a następnie korygowany był przez prawie cały 1927 r. Prace nad jego ostateczną formą były prowadzone nie tylko przez projektanta, co powoduje, że orła z grudniowego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1927 r. nie można bezkrytycznie uznać za wzór autorski prof. Z. Kamińskiego. Jeśli mamy zestawić i porównać orła prof. Z. Kamińskiego z orłem z plakietki ku czci I.J. Paderewskiego, to sięgnąć musimy – w części dotyczącej orła z 1927 r. – do oryginalnych projektów prof. Z. Kamińskiego. Bez trudu dostrzeżemy istotne różnice, ale także – czego nie można pominąć – podobieństwa. Na szczególną uwagę zasługują zakończenia obu przepasek biegnących przez skrzydła pięcioelementowymi ornamentami, które występują na obu przedstawieniach. To one są niepowtarzalnym motywami świadczącym o oryginalności dzieła.

Orzeł Biały z lutego 1927 r. był kolejnym wzorem orła w pokaźnej kolekcji jagiellońskich orłów, które projektowali od przynajmniej 1924 r. (zapewne wspólnie) prof. Z. Kamiński i Zofia Trzcńska-Kamińska, żona profesora.

Prof. Z. Kamiński został zaproszony na początku 1927 r. przez „czynniki miarodajne” do przygotowania wzoru Orła Białego, ponieważ to orzeł z monety z Bolesławem Chrobrym (1925 r.), a także orzeł z banknotu o nominale 50 zł (emisja – sierpień 1925 r.) bardzo spodobały się rządzącym Polską po zamachu majowym. W drugiej połowie 1926 r. pilnie był poszukiwany nowy wzór orła, który miał zostać graficznym załącznikiem do przygotowywanej od sierpnia 1919 r. nowej regulacji na temat godeł, pieczęci i innych znaków II Rzeczypospolitej.

Profesor Z. Kamiński i Z. Trzcńska-Kamińska w pracach nad polskim orłem państwowym porzucili obowiązujący od 1919 r. pomysł „czynników miarodajnych”, aby nowego polskiego orła państwowego zaprojektować na podstawie orła z sierpnia 1919 r. Przegląd orłów opracowanych przez Kamińskich świadczy, że zarówno profesor jak i jego żona – odrzucając godeł z 1919 r. – konsekwentnie projektowali orły wzorowane na znakach historycznych. Profesor Z. Kamiński i jego żona w studiach nad orłem podążali własną drogą, również akceptowaną przez innych grafików z międzywojnia, a wzorem dla nich były orły z okresu panowania Jagiellonów. Konsekwentne i długotrwałe zainteresowanie Kamińskich polskim orłem państwowym pozwala sądzić, że również projekt z lutego 1927 r. był głęboko przemyślany. Tego samego – na podstawie przedstawionych materiałów – nie można powiedzieć o twórczości E. Beetz-Charpentier w zakresie polskiej heraldyki państwowej.

O chronologii orła z plakietki ku czci I.J. Paderewskiego nie można na razie sformułować żadnej opinii w postępowaniu bezpośrednim bez przyjęcia dodatkowego, pozaźródłowego założenia. Elise Beetz-Charpentier zapewne w 1924 r. przygotowała plakietkę z podobizną twarzy I.J. Paderewskiego. Na drugiej **niedatowanej** stronie plakietki⁵⁰, na egzemplarzu znajdującym się w warszawskich zbiorach, umieszczony został orzeł dziś porównywany z orłem prof. Z. Kamińskiego. W tym miejscu dochodzimy do sformułowania dwóch najważniejszych obszarów w ramach dalszych badań nad relacją pomiędzy orłem prof. Z. Kamińskiego i orłem E. Beetz-Charpentier. Są to: 1) kwestia czasu, czyli chronologia powstania orła E. Beetz-Charpentier i 2) zagadnienie techniki wykonania plakietki. Osoby (np. J. Michta i Andrzej-Ludwik Włoszczyński⁵¹) przekonane o pierwszeństwie E. Beetz-Charpentier w zakresie tu poruszanej kwestii utrzymują, że artystka w 1924 r. zaprojektowała jednocześnie obie strony plakietki, tj. jej awers z twarzą pianisty i rewers z orłem, a osoby (np. Aleksander Bąk⁵²) przekonane o pierwszeństwie prof. Z. Kamińskiego podejrzewają, że pierwotnie plakietka z 1924 r. była jednostronna, a druga strona – tj. strona z orłem,

⁵⁰ Jeśli pierwotnym zamiarem E. Beetz-Charpentier było wykonanie dwustronnej plakietki, to powtórzenie daty i zdublowanie komunikatu chronologicznego z awersu na rewersie było zbędne. Data z awersu w takim przypadku wskazywała także na moment wykonania rewersu.

⁵¹ <http://www.orlidom.pl/index.php/historia/dowod-prawdy-na-co/2406> [dostęp: 13.12.2018].

⁵² <http://www.jakiznaktwoj.pl/aktualnosci2018> [dostęp: 13.12.2018].

czyli w tym przypadku rewers upamiętnienia – powstała w 1934 r. w związku z umową, którą E. Beetz-Charpentier zawarła z Mennicą Paryską w sprawie przekazania praw autorskich i wykonania („edycji”) pewnej ilości plakiet⁵³.

Zaprojektowanie plakietki z motywem twarzy I.J. Paderewskiego przez Francuzkę urodzoną w Belgii nie było przypadkowe. Inspiracją były europejskie koncerty pianisty z 1924 r., a także (a może przede wszystkim) uhonorowanie polskiego artysty i polityka w tymże 1924 r. wysokim odznaczeniem belgijskim – Orderem Leopolda. Warunkowe stwierdzenie dotyczące czasu powstania plakietki z podobizną I.J. Paderewskiego – pomimo umieszczonej na niej daty 1924 (obok znaku autorskiego E. Beetz-Charpentier) – wynika z możliwego opóźnienia w procesie tworzenia dzieła, które upamiętnić miało wielkie *tournée* I.J. Paderewskiego po Europie zachodniej i wspomniane belgijskie wyróżnienie. Plakietka z datą 1924 upamiętniała zdarzenia, a plakietką z datą tylko o rok późniejszą utraciłaby urok artefaktu związanego z konkretnym faktem.

Mając w pamięci uwagi poczynione wyżej, można wyznaczyć zakres pilnych badań nad zagadnieniem dotyczącym wzajemnych relacji pomiędzy orłem prof. Z. Kamińskiego, a orłem E. Beetz-Charpentier. W ich toku odpowiedzieć należy przede wszystkim na pytanie – czy plakietka z datą 1924 wyprodukowana została jako skończony produkt medalierski w czasie europejskiego *tourné* I.J. Paderewskiego i jego wizyty w Belgii w 1924 r., czy też pozostała autorskim prototypem – tj. „modelem” (według umowy z Mennicą Paryską) – aż do 1934 r. Wydaje się, że ważny głos w dyskusji należeć będzie do specjalistów z zakresu technik i technologii produkcji medali oraz znawców produkcji Mennicy Paryskiej. Historycy natomiast odpowiedzieć powinni na pytanie, dlaczego w 1934 r. plakietka z nieaktualnym – w sensie bieżących faktów politycznych, czy też wydarzeń artystycznych – została zauważona i przeznaczona do produkcji.

Inicjatywa grupy obywateli z końca 2018 r. w sprawie usunięcia polskiego orła państwowego z 1927 r. i restytucji orła z 1919 r. dobrze wpisuje się w historyczny spór z czasów II Niepodległości, spór pomiędzy obozem pomajowym a obozem prawicowo-narodowym, którego wpływy na politykę Rzeczypospolitej zostały ograniczone w wyniku zbrojnego zamachu, a zdarzenie to upamiętniono zmianą formy Orła Białego. Spór najpierw o formę orła, a następnie o formę korony został przeniesiony z Polski do Anglii i kontynuowany był tam przez 10 lat po wojnie. Zakończył go historyczny „kompromis” z 1956 r., gdy polski orzeł państwowy z 1927 r. został udostojniony przez A. Zaleskiego, Prezydenta Rzeczypospolitej

⁵³ Z umowy z maja 1934 r. wynika, że Mennica Paryska zapłaciła E. Beetz-Charpentier (pomiędzy jej prawa do dzieła) honorarium za przekazane Mennicy autorskich „modeli galvano”. Pozy-skane w maju 1934 r. „modele galvano” miały być poddane dalszej obróbce w Mennicy Paryskiej. Pracownicy Mennicy zobowiązali się do wykonania „oprzyrządowania drukarskiego”, tj. do stworzenia „cech probierczych” i „stempli”, a także do wykonania napisów na krawędziach i „w głębi” medalu, które „zgłoszone zostały przez Klienta”.

na uchodźstwie, koroną zamkniętą. Koronacja orła zamkniętą koroną przeprowadzona na Zachodzie została sprowokowana. W 1955 r. władze „ludowo-demokratycznej” Polski podjęły decyzję o ustawowym usunięciu korony z głowy polskiego orła państwowego.

Koronacja orła zamkniętą koroną w 1956 r. została wykorzystana w dyskusji prowadzonej w 1990 r. w kraju. Zwolennicy orła z 1956 r. dowodzili, że orzeł A. Zaleskiego z 1927 r. ukoronowany zamkniętą koroną z krzyżem jest jedynym orłem właściwie umocowanym w systemie prawnym, ponieważ tylko legalne władze londyńskie miały mandat do korygowania wzoru herbu⁵⁴. Tym samym decyzja A. Zaleskiego podzieliła środowisko prawniczo-narodowe w sprawie formy orła na dwie grupy, tj. na: zwolenników orła z sierpnia 1919 r. i wspierających odtworzenie orła z listopada 1956 r.

Spór o formę korony w herbie Rzeczypospolitej, czy szerzej o formę całego godła – spór tylko pozornie naukowy i heraldyczny – jest ciekawą częścią politycznej dyskusji na temat symbolicznego sposobu przedstawienia treści istotnych dla współczesnej Polski, które można wyrazić poprzez formę i szczegóły herbu. Historyk i heraldyk nie powinien odrzucić samej idei zmiany formy Orła Białego, szczególnie gdy ma świadomość jego historycznej ewolucji. Zmienność formy polskiego orła państwowego i korekty kształtu tarczy, na której zazwyczaj orzeł jest umieszczony, są oczywistą konsekwencją życia Narodu i życia herbu symbolizującego państwo zorganizowane przez Naród. **Otwarte pozostaje pytanie, czy poszukiwanie „tradycyjnej” formy herbu nowoczesnej Rzeczypospolitej powinno polegać na kopiowaniu wzorów z odległych okresów historycznych.** Doświadczenia międzywojnia i pierwszych lat powojennych w zakresie polskiej heraldyki państwowej wskazują, że zmiana formy Orła Białego, a nawet korekta jego niektórych szczegółów jest wyzwaniem trudnym, a na pewno wyzwaniem, które nie można przeprowadzić metodą faktów dokonanych. Dziewięćdziesiąt lat dyskusji o Orle Białym z 1927 r., dyskusji ciągle żywej – o jego poprawności lub niepoprawności heraldycznej, sposobie jego ustanowienia, jego wrogości do chrześcijaństwa, a miłości do Rosji Radzieckiej lub jego ukrytych odniesień masońskich – doskonale ilustruje złożoność problemu i wyzwanie, przed którym może stanąć demokratyczna władza. Póki co, demokratyczna, ale także „ludowo-demokratyczna” władza starała się przez 90 lat unikać jednoznacznych rozstrzygnięć w sprawie Orła Białego.

⁵⁴ A. Urban, *op. cit.*

BIBLIOGRAFIA**Źródła archiwalne:**

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Tymczasowa Rada Stanu w Warszawie, sygn. 95 Protokoły Wydziału Wykonawczego od I do XL. Protokół posiedzenia z 9 II 1917.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, sygn. 1664.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

Dział rękopisów. Papiery Władysława Semkowicza, sygn. 9570.

Źródła drukowane:

Barzykowski S., *Historia powstania listopadowego spisana przez Stanisława Barzykowskiego, posła ostrołęckiego, członka Rządu Narodowego, kawalera Krzyża Virtuti Militari*, t. 2, Poznań 1883.

Czem powodowałem się przy projektowaniu obecnego godła państwowego. Wywiad z prof. Zygmuntem Kamińskim, „Sztuka Złotnicza, Zegarmistrzowska, Jubilerska i Rytownicza” 1928, nr 4.

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 XI 1956 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 XII 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach przez dodanie Krzyża w Koronie, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (Londyn) 1956, nr 3, poz. 1, Londyn 1956.

Husarski W., *Orzeł Polski*, „Tygodnik Ilustrowany” 1927, nr 42.

Pieczęć sądów polskich, „Tygodnik Ilustrowany” 1917, nr 4 z dnia 27 I 1917 r.

Q., *Polskie złote z orłem rosyjskim. Korespondencja własna „Ilustrowanego Kurjera Codziennego”*, „Ilustrowany Kurjer Codzienny” 1924, nr 140 z dnia 24 V 1924 r.

Sprawozdanie stenograficzne z 21. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 II 1990 r., Warszawa 1990.

Sprawozdanie stenograficzne z 83. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 1 VIII 1919 r., Warszawa 1919.

<http://www.trojmiasto.onet.pl/zmiana-polskiego-godla-chca-zebrac-100-tys-podpisow-pod-inicjatywa-ustawodawcza>.

Opracowania:

Adamczewski M., *Orzeł Biały, ale jaki? Poszukiwania formy polskiego orła państwowego w okresie międzywojennym*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” 2017, t. 17(28).

Bender R., „Tylko pod tym znakiem...”, „Ład” 1990, z dnia 11 III 1990.

Gieysztor A., „*Non habemus caesarem nisi regem*”. *Korona zamknięta królów polskich w końcu XV wieku i w wieku XVI*, [w:] *Muzeum i twórca. Studia z dziejów historii sztuki i kultury ku czci prof. dr Stanisława Lorentza*, Warszawa 1969.

Gumowski M., *Pieczęcie królów polskich*, Kraków 1920.

Gumowski M., Haisig M. Mikucki S., *Sfragistyka*, Warszawa 1960.

Guzek K.J., „Na herb Orła Białego. O poprawny opis herbu Orła Białego w przyszłej konstytucji Rzeczypospolitej. Kalendarium wydarzeń 1989–1997”, Zduny 2003 (maszynopis).

Jaworska A., *Orzeł Biały. Herb państwa polskiego*, Warszawa 2003.

Kuczyński S.K., *Orzeł Biały i barwy biało-czerwone w polskich powstaniach narodowych XIX wieku*, „Niepodległość i Pamięć” 1998, nr 10.

- Kuczyński S.K., *Orzeł Biały w powstaniach narodowych i ruchach wyzwolenicznych XIX wieku*, [w:] *Orzeł Biały. Herb Państwa Polskiego. Materiały sesji naukowej w dniach 27–28 czerwca 1995 roku na Zamku Królewskim w Warszawie*, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1996.
- Kuczyński S.K., Pudłowski L., *Udział archiwów państwowych w tworzeniu herbów okresu międzywojennego*, „Archeion” 1987, t. 82.
- Michta J., *Średniowieczny i współczesny Orzeł Biały – godło Państwa Polskiego w państwowej i terytorialnej heraldyce*, Kielce 2017.
- Opieński H., *Ignacy Jan Paderewski*, Warszawa 1928.
- Orzeł Biały – 700 lat herbu Państwa Polskiego*, Warszawa 1995.
- Palkij H., *Stosowanie pieczęci w kancelariach koronnych w czasach saskich. Zarys problematyki*, [w:] *Dawne pieczęcie. Typologia, metody badań, interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015.
- Parchimowicz J., *Monety Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939*, Szczecin 2010.
- Piech Z., *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów*, Warszawa 2003.
- Pudłowski L., *Orzeł Biały odzyskał koronę*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” 1990, nr 3.
- Pudłowski L., *Z najnowszych dziejów Orła Białego*, [w:] *Orzeł Biały. Herb państwa polskiego. Materiały sesji naukowej w dniach 27–28 czerwca 1995 roku na Zamku Królewskim w Warszawie*, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1996.
- Sigilla regnum et reginarum Poloniae. Pieczęcie królów i królowych Polski ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych*, Warszawa 2015.
- Stronnictwo Narodowe przeciw symbolowi Orła z 1927 r.*, „Życie Warszawa” 1990, nr 12 z dnia 15 I 1990 r.
- Szukalski S., *Zew do młodzieży rodostawiańskiej*, „Krak” 1938–1939, nr 3.
- Urban A., *Z polskiego Londynu. Krzyż na koronie*, „Ład” 1990, z dnia 1 VII 1990 r.

Marek Adamczewski

WHITE EAGLE FROM 1919 – THE IDEAL MODEL OF THE POLISH STATE EAGLE, OR “HERALDIC MISFORTUNE”? COMMENTS ON THE CITIZENS’ INITIATIVE IN THE CASE TO RESTORE THE “TRADITIONAL” COAT OF ARMS OF THE POLAND

IN 2018, a group of politicians submitted a proposal to change the coat of arms of Poland. They proposed that the coat of arms of the Polish state that is currently used replaced with the coat of arms from 1919.

The coat of arms of the Polish state from 1919 resembled the emblem used in the 18th and 19th centuries. The crown on the head of the eagle from 1919 took the form of a closed crown with a cross. The eagle in the crown with the cross – according to the applicants – symbolizes both state sovereignty and national sovereignty. The eagle in the crown with the cross – what the applicants pointed out – has been a traditional eagle of Poland for centuries.

The author of the article draws attention to the errors contained in the arguments for the change of the coat of arms of Poland. The author draws attention to historical, symbolic, political and aesthetic arguments, which together allow for a critical assessment of the application. The most important are historical arguments. The basic sources – the seals of Polish kings – from the corona-

tion of Przemysław II to Stanisław August – have the image of an eagle in the open crown without a cross. The crown closed with a cross on the head of the eagle on the royal seals appeared in the 18th century. This observation proves that the eagle in the official coat of arms of Poland until the mid-18th century had an open crown without a cross. However, the crown closed with a cross on the head of the Polish eagle often appeared on the unofficial images of the White Eagle.

In the 19th century, during the November Uprising, the National Government issued an important decision on the coat of arms of Poland. The eagle from February 1831 was crowned with an open crown. The eagle in the open crown replaced the eagle in a closed crown with a cross. The government's decision of February 1831 about the coat of arms was invoked by politicians who designed the emblem of Poland in 1919. However, they did not know that the official eagle of February 1831 had an open crown. They mistakenly believed that the Polish eagle had a crown closed with a cross throughout the November Uprising. The question remains open whether the Polish eagle of 1919 would be crowned with a crown closed with a cross if the politicians who designed it knew exactly what form the coat of arms of February 1831 was.

Historians agree with the opinion that state emblems change their form, and the form of coats of arms changes with artistic and historical periods. The coat of arms of the Polish state in the following years may be changed. The question should be asked whether the new form of the coat of arms should closely repeat the pattern from previous historical periods. Many believe that the alternative to duplicating old eagle designs is to create an Polish eagle in „modernist“ stylization, appropriate to the aesthetics of the early 21st century.

Keywords: White Eagle, heraldry, Polish national coat of arms.

ILUSTRACJE

1. Pieczęć Tymczasowej Rady Stanu (styczeń 1917 r.)

2. Pieczęć „prawników warszawskich” (styczeń 1917 r.)

3. Orzeł Władysława Wasiewicza (1922 r.)

4. Orzeł Konstantego Łaszczyński (1923 r.)

5. Orzeł Tadeusza Załuskiego (1924 r.)

6. Orzeł Walerego Amrogowicza (1928 r.)

7. Orzeł Tadeusza Breyera (1924 r.)

8. Orzeł Stanisława Lewandowskiego (1925 r.)

9. „Prototyp” pieczęci ze wzorem nowego polskiego orła państwowego (1924 r.)

10. Zespół herbów z pieczęci wielkiej koronnej Stanisława Augusta Poniatowskiego (1780 r.)

11. Pieczęć Aleksandra I, króla Polski (1815 r.)

12. Pieczęć Mikołaja I, króla Polski (1825 r.)

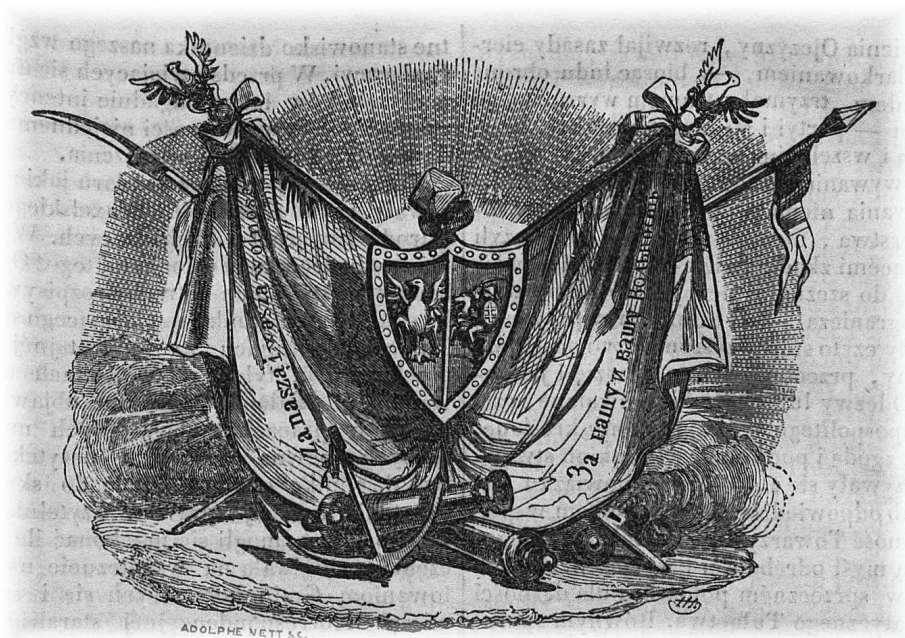
13. Pieczęć Dyktatora powstania listopadowego (1830 r.)

14. Herb z okresu powstania listopadowego na monecie złotowej (1831 r.)

15. Herb z okresu powstania listopadowego w publikacji emigracyjnej

16. Herb z okresu powstania listopadowego w publikacji emigracyjnej